

Pytania o wartości ocalające człowieka. Poezja Zbigniewa Herberta

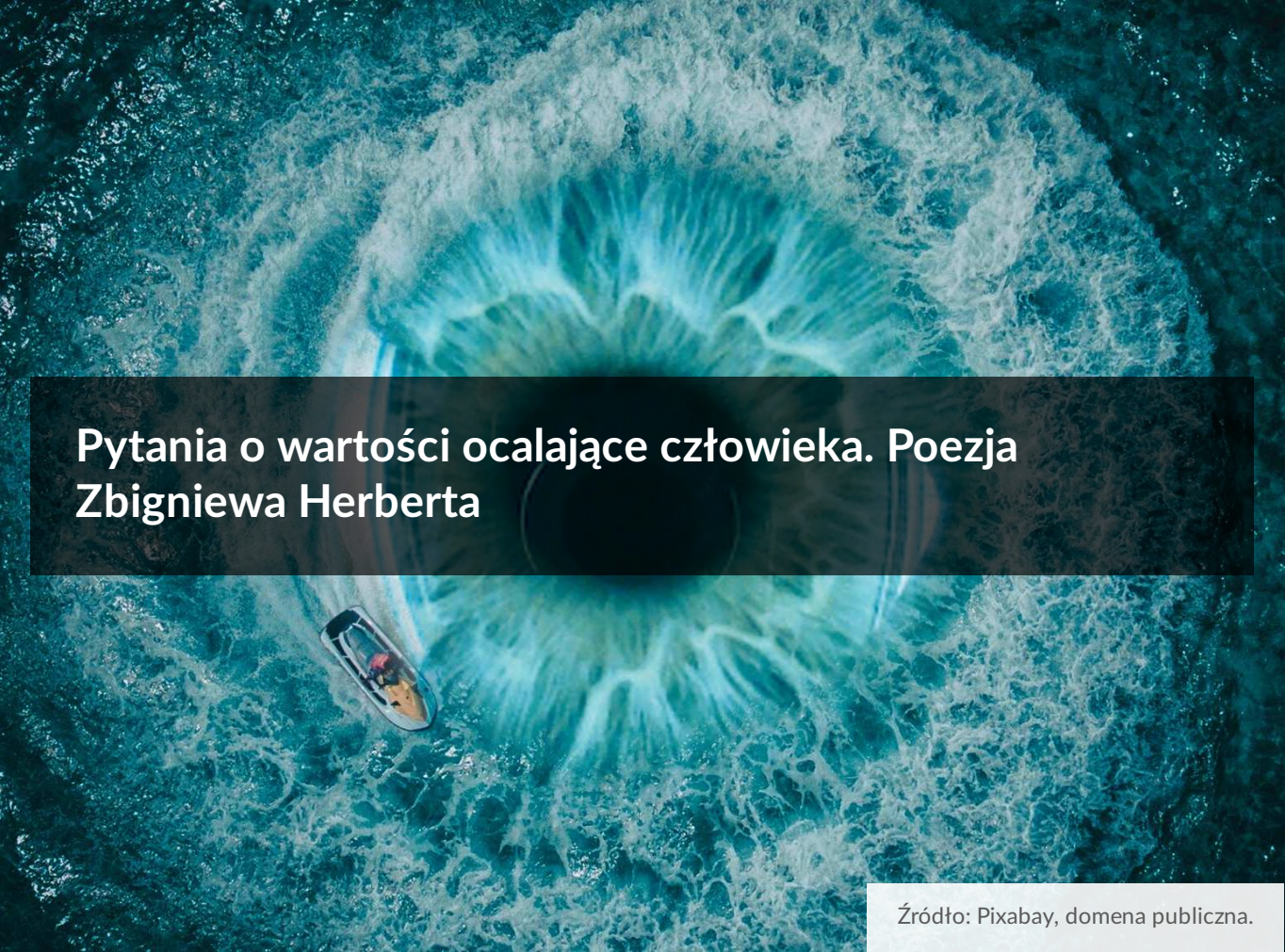
- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Zbigniew Herbert, *Łóżko Spinozy*, [w:] tegoż, *Martwa natura z wędzidłem*.
- Źródło: Zbigniew Herbert, *Apollo i Marsjasz*, [w:] *Studium przedmiotu*.
- Źródło: Stanisław Barańczak, *Uciekinier z Utopii. O poezji Zbigniewa Herberta (fragmenty)*.
- Źródło: Zbigniew Herbert, *Przesłanie Pana Cogito*, [w:] *Pan Cogito*.

- Źródło: Zbigniew Herbert, *Pan Cogito opowiada o kuszeniu Spinozy*, [w:] *Pan Cogito*.
- Źródło: Zbigniew Herbert, *Kołatka*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2008, s. 102–103.
- Źródło: Zbigniew Herbert, *Prześłanie Pana Cogito*, [w:] *Wiersze zebrane*, oprac. R. Krynicki, Warszawa 2011, s. 247–249.

An aerial photograph of a speedboat moving across a deep blue sea, leaving a white wake. A large, semi-transparent graphic of a human eye is superimposed over the center of the image, with the pupil aligned with the boat. A dark rectangular box with white text is positioned over the left side of the eye graphic.

Pytania o wartości ocalające człowieka. Poezja Zbigniewa Herberta

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Poezja Herberta rzucała wyzwanie czytelnikom. Zmuszała ich do zajęcia określonej postawy wobec świata. Nie pozwalała zapomnieć o doświadczeniach totalitaryzmu i poddawała analizie mechanizmy społecznego zniewolenia. Głoszona przez partię komunistyczną ideologia żądała od społeczeństwa całkowitego podporządkowania się władzy i eliminowała wszelki indywidualizm postaw. W tym czasie misją poety stawała się obrona wolności wewnętrznej jednostki i wsparcie wyborów etycznych. Herbert dopominał się o wierność wobec wartości, bo właśnie one stanowią o godności człowieka i są podstawą każdej wspólnoty.

Twoje cele

- Zrekonstruujesz system wartości reprezentowany w poezji Zbigniewa Herberta.
- Określisz kontekst historyczny i polityczny wybranych utworów Herberta.
- Odwołując się do poezji Herberta, wyjaśnisz na czym polega ocalająca rola wartości.

- Rozpoznasz ironię w utworach Herberta i określisz jej funkcję.

Przeczytaj

Herbert – moralista

Poezja Zbigniewa Herberta wyrażała przekonanie o trwałości i niezmienności moralnych nakazów, wynikających z systemu wartości, które mają charakter uniwersalny. Poeta wierzył, że ani niszczące człowieka mechanizmy totalitarne, ani postawy nihilistyczne nie mogą naruszyć potęgi tego układu odniesienia, jaki tworzą odwieczne idee dobra i prawdy. Chociaż dostrzegał zło kryjące się w człowieku, choć stwierdzał z goryczą, że tylko nieliczni pozostają szlachetni w czasach próby, nigdy nie kwestionował obowiązku moralnego.

Zbigniew Herbert

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Uznany za buntownika czasów stalinizmu i reprezentanta dążeń opozycji, nazywany księciem niezłomnym polskiej poezji, stawał po stronie osób pozbawionych przez historię prawa obrony swoich przekonań, ludzkiej godności, a często także życia. Dążył do ideału artysty, który etykę stawia na pierwszym miejscu i także swoje własne dokonania ocenia w kategoriach moralnych. Można powiedzieć, że etyka stała u podstaw jego estetyki. Dał temu wyraz m.in. w wierszu *Potęga smaku*, analizującym ludzkie postawy w epoce stalinizmu. W utworze *Pana Cogito przygody z muzyką* z tomu *Elegia na odejście* (1990), napisał:

” wybrał
to co podlega
ziemskim miarom i sądom

by gdy nadejdzie godzina
mógł przystać bez szemrania

na próbę kłamstwa i prawdy
na próbę ognia i wody

Wyobraźnia poetycka Herberta także podlegała próbie kłamstwa i prawdy, a raczej on sam nieustannie wystawiał swoją twórczość na tę próbę, weryfikował materię swoich wierszy, wyznaczał im zadania. Oddaje to utwór *Kołatka* z tomu *Hermes, pies i gwiazda* (1957), w którym poeta wyraźnie odcina się do eskapistycznych strategii poetyckich – wizyjnych i nastawionych na analizę stanów wewnętrznych, poczynających, „którzy w głowie hodoją ogrody”. Jego własny poetycki „instrument – z pozoru banalna kołatka – to droga do poznania prawdy, autorski sposób na otwarcie metafizycznych drzwi, dotarcia do sensu ludzkiej egzystencji. Zrozumienie tego wyższego sensu stanowi przecież warunek życia w zgodzie ze sobą – z własnym systemem wartości.

” Zbigniew Herbert

Kołatka

Są tacy którzy w głowie
hodoją ogrody
a włosy ich są ścieżkami
do miast słonecznych i białych

łatwo im pisać
zamykają oczy
a już z czoła spływają
ławice obrazów

moja wyobraźnia
to kawałek deski

a za cały instrument
mam drewniany patyk

uderzam w deskę
a ona mi odpowiada
tak – tak
nie – nie

innym zielony dzwon drzewa
niebieski dzwon wody
ja mam kołatkę
od niestrzeżonych ogrodów

uderzam w deskę
a ona podpowiada
suchy poemat moralisty

tak – tak
nie – nie

Źródło: Zbigniew Herbert, *Kołatka*, [w:] tegoż, *Wiersze zebrane*, Kraków 2008, s. 102–103.

Krytycy zauważają w tym wierszu odniesienie do tradycji chrześcijańskiej – do biblijnego Kazania Na Górze – „niech mowa wasza będzie: tak, tak; nie, nie.” (Mt 5, 37). „Suchy poemat moralisty” to pozbawione patosu, nieco [ironiczne](#) określenie istoty tej poezji, która ocalając wartości, ocala samego człowieka. Herbert wyraża przekonanie, że każdy wybór moralny – czyn, słowo i symboliczny gest – mają moc zmieniania świata. Opowiadając się po stronie prawdy i dobra, odróżniając „czarne” od „białego”, człowiek odzyskuje swoją godność i buduje swoją podmiotowość.

Wierność sobie

Wierność jest jedną z podstawowych kategorii etycznych w poezji Herberta. Poeta zwykle mówi o niej bez nachalnej dydaktyki i moralizatorstwa. Kwestia wierności

pojawia się chociażby w utworach, których bohaterem jest Spinoza. Tylko w jednym wierszu – *Przesłanie pana Cogito* podsumowującym tom *Pan Cogito* (1974) odczytać można jednoznaczne zalecenie: Bądź, wierny. W utworze tym, Herbert wyraża jest przekonanie, że wierność niewzruszonym normom etycznym wymaga ofiar. To „syzyfowa praca”, a zarazem prawdziwe ryzyko. Bezkompromisowość i wierność zasadom nie zostaną nagrodzone. Niezłomny może liczyć jedynie na duchową satysfakcję, być może także na pamięć u potomnych. Tak jednoznaczne przesłanie etyczne w twórczości Herberta było zarówno konsekwencją pamięci o doświadczeniach wojny, jak i wynikiem krytycznego spojrzenia na polityczne manipulacje w PRL. Poeta wyraźnie dostrzega i analizuje tragiczną stronę etyki, którą jest brak nadziei – w tamtym czasie brak ten był wpisany w polityczną i społeczną rzeczywistość. W wierszu *Przesłanie pana Cogito* poeta pisze:

” Idź dokąd poszli tamci do ciemnego kresu

po złote runo nicości twoją ostatnią nagrodę.

Przejmująca metafora „*złote runo nicości*” sygnalizuje, że nagrodą za heroiczną wierność najważniejszym wartościom może być nicość i ani człowiek, ani Bóg nie dają gwarancji zadośćuczynienia za doznane cierpienie i upokorzenia. Wierność wartościom jest bezinteresowna, ma sens sama w sobie – ona sama jest wartością. Człowiek – także poeta – zobowiązany jest chronić ją przed niszczycielskim działaniem rzeczywistości zewnętrznej, a również przed swoim własnym barbarzyństwem. Zachowanie wierności jest jedyną alternatywą dla zdrady i jedyną szansą na szlachetny koniec. W wierszu *Pan Cogito o postawie wyprostowanej*, Herbert pisze:

” pozostało mu niewiele

właściwie tylko

wybór pozycji

w której chce umrzeć

wybór gestu

wybór ostatniego słowa

dlatego nie kładzie się
do łóżka
aby uniknąć
uduszenia we śnie

chciałby do końca
stać na wysokości sytuacji

Pan Cogito – postać tytułowa z tomu poetyckiego wydanego w roku 1974, pojawiająca się także w *Raporcie z oblężonego miasta*, *Rovigo*, *Epilogu burzy* – to erudyta i myśliciel. Przywiązany do tradycji kultury europejskiej jest czujnym obserwatorem rzeczywistości i odnajduje w niej ponadczasowe dylematy. Poprzez postać Pana Cogito, Herbert wskazuje na odwieczne ludzkie słabości. Mówi, że niepewność i wątpliwości są trwale wpisane w ludzką kondycję.

” Zbigniew Herbert

Pan Cogito opowiada o kuszeniu Spinozy

Baruch Spinoza z Amsterdamu
zapragnął dosięgnąć Boga

szlifując na strychu
soczewki
przebił nagle zasłonę
i stanął twarzą w twarz

mówił długo
(a gdy tak mówił
rozszerzał się umysł jego
i dusza jego)
zadawał pytania
na temat natury człowieka

– Bóg gładził roztargniony brodę

pytał o pierwszą przyczynę

– Bóg patrzył w nieskończoność

pytał o przyczynę ostateczną

– Bóg łamał palce

chrząkał

kiedy Spinoza zamilkł

rzecze Bóg

– mówisz ładnie Baruch

lubię twoją geometryczną łacinę

a także jasną składnię

symetrię wywodów

pomówmy jednak

o Rzeczach Naprawdę

Wielkich

– popatrz na twoje ręce

pokaleczone i drżące

– niszczysz oczy

w ciemnościach

– odżywasz się źle
odziewasz nędznie

– kup nowy dom
wybacz weneckim lustrom
że powtarzają powierzchnię

– wybacz kwiatom we włosach
pijackiej piosence

– dbaj o dochody
jak twój kolega [Kartezjusz](#)

– bądź przebiegły
jak [Erazm](#)

– poświęć traktat
[Ludwikowi XIV](#)
i tak go nie przeczyta

– uciszaj
racjonalną furie
upadną od niej trony
i szernieją gwiazdy

– pomyśl
o kobiecie
która da ci dziecko

– widzisz Baruch
mówimy o Rzeczach Wielkich

– chcę być kochany
przez nieuczonych i gwałtownych
są to jedyni
którzy naprawdę mnie łakną

teraz zasłona opada
Spinoza zostaje sam

nie widzi złotego obłoku
światła na wysokościach

widzi ciemność
słyszy skrzypienie schodów
kroki schodzące w dół

Źródło: Zbigniew Herbert, *Pan Cogito opowiada o kuszeniu Spinozy*, [w:] *Pan Cogito*.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D11Mn7i74>

Film z nagraniem utworu Zbigniewa Herberta Pan Cogito opowiada o kuszeniu Spinozy.

” Zbigniew Herbert

Łóżko Spinozy

Jest rzeczą zastanawiającą, że w naszej pamięci najmocniej utrwalają się postacie wielkich filozofów z okresu, kiedy ich życie miało się ku końcowi. Sokrates podnoszący do ust kielich cykuty, Seneka, któremu niewolnik otwiera żyły (jest taki obraz Rubensa), Kartezjusz

błąkający się po zimnych pałacowych pokojach i przeczuwający, że rola nauczyciela królowej szwedzkiej będzie jego rolą ostatnią, stary Kant, który wacha tarty chrzan przed udaniem się na codzienny spacer (laska idzie przodem i coraz bardziej zagłębia się w piasek), Spinoza trawiony przez suchoty, szlifujący cierpliwie soczewki, tak już słaby, że nie będzie mógł skończyć *Traktatu o tęczy*... Galeria szlachetnych [moribundów](#), blade maski, odlewy gipsowe.

W oczach biografów Spinoza uchodzi nieodmiennie za ideał mędrca – skupiony bez reszty nad precyzyjną architekturą swego dzieła, doskonale obojętny wobec spraw materialnych, wyzwolony od namiętności. Istnieje wszakże pewien epizod w jego życiu, który jedni pomijają milczeniem, dla innych zaś jest niezrozumiałym wybrykiem młodości.

Otóż w roku 1656 umarł ojciec Spinozy. Baruch miał w rodzinie opinię dziwaka, młodzieńca bez zmysłu praktycznego, który trawi cenny czas, studiując niezrozumiałe księgi. Dzięki sprytnym machinacjom (główną rolę grała w tym przyrodnia siostra Rebeka i jej mąż Casseres) pozbawiono go spadku, żywiąc nadzieję, iż roztargniony młodzieniec tego nawet nie zauważy. Tymczasem stało się inaczej.

Baruch wytoczył przed sądem proces z energią, jakiej nikt u niego nie podejrzewał; zaangażował adwokatów, powołał świadków, był rzeczowy i namiętny, doskonale zorientowany w najsubtelniejszych szczegółach procedury i przekonywający jako wyzuty z praw, skrzywdzony syn.

Uporano się stosunkowo szybko z podziałem nieruchomości (istniały w tej materii jasne przepisy prawne). Ale teraz nastąpił niespodziewanie akt drugi procesu, budząc powszechny niesmak i zażenowanie.

Baruch – jakby wstąpił w niego szatan posiadania – zaczął się spierać

o każdy niemal przedmiot pochodzący z ojcowskiego domu. Zaczęło się od łóżka, na którym umarła jego matka Debora (nie zapomniał także o ciemnooliwkowych zasłonach). Domagał się potem rzeczy pozbawionych wartości, tłumacząc to emocjonalnym przywiązaniem. Sąd nudził się potężnie i nie mógł pojąć, skąd bierze się u tego ascetycznego młodzieńca nieprzeparta chęć odziedziczenia pogrzebacza, cynowego dzbanka z oderwanym uchem, zwykłego kuchennego stołka, fajansowej figurki przedstawiającej pasterza bez głowy, zepsutego zegara, który stał w sieni i był siedliskiem myszy, czy też obrazu wiszącego nad kominkiem, tak dokładnie szerniałego, że wyglądał jak autoportret smoły.

I Baruch wygrał proces. Mógł teraz z dumą usiąść na piramidzie swoich łupów, rzucając pogardliwe spojrzenie na tych, którzy usiłowali go wydziedziczyć. Ale nie zrobił tego. Wybrał tylko łóżko matki (z ciemnooliwkową zasłoną) – resztę darowując pokonanym przeciwnikom procesowym.

Nikt nie mógł zrozumieć, dlaczego tak postąpił. To wszystko wydawało się jawną ekstrawagancją, w istocie jednak pełne było głębszego znaczenia. Tak, jakby Baruch chciał powiedzieć, że cnota nie jest wcale ażylem słabych, zaś akt wyrzeczenia jest aktem odwagi tych, którzy poświęcają (nie bez żalu i wahania) rzeczy powszechnie pożądane dla spraw niezrozumiałych i wielkich.

Źródło: Zbigniew Herbert, *Łóżko Spinozy*, [w:] tegoż, *Martwa natura z wędzidłem*.

Baruch Spinoza – bohater wiersza i prozy

Rozbijanie jednoznacznych obrazów,
postaw i poglądów utrwalonych w tradycji,
sięganie do epizodów oraz anegdot z życia
postaci literackich, mitologicznych
i rzeczywistych to częsta u Herberta

strategia poetyckiego postępowania. Wśród wielu filozofów przywoływanych przez poetę znalazł się także Baruch Spinoza. Zarówno wiersz *Pan Cogito opowiada o kuszeniu Spinozy*, jak i utwór prozatorski *Łóżko Spinozy* aluzyjnie nawiązują do biografii filozofa. Spinoza całe życie pracował jako optyk. Nie przywiązywał wagi do rzeczy materialnych – nie chciał więc skorzystać z dożywotniej pensji obiecanej przez Ludwika XIV w zamian za poświęcenie mu jednego z traktatów. Spinoza w utworach Herberta to człowiek wierny zasadom wyznawanej przez siebie filozofii. Interesują go głównie pytania metafizyczne, ogólne, najbardziej podstawowe. Tymczasem Bóg, który mu się objawił, bardziej przypomina człowieka. Zaleca mu interesowność, przebiegłość, skupianie się na sprawach ludzkich. Czy taki wizerunek Boga nie okazuje się prowokacją, a nawet bluźnierstwem? Może to szatan udający Boga? Jakie wartości są „Naprawdę Wielkie”? Wreszcie kto kogo kusi – Bóg Spinozę, gdy nakłania go, by zwrócił się ku sprawom prostym i przyziemnym, czy Spinoza Boga, gdy domaga się od Niego odpowiedzi na pytania, na które jednoznacznych odpowiedzi nie ma? Wiersz nie daje jasnego rozstrzygnięcia. Natomiast esej *Łóżko Spinozy* przywołuje inny epizod z biografii subtelного filozofa. Ta historia pokazuje go jako człowieka skoncentrowanego na tym, co proste i przyziemne. Ów paradoks ujawniający się w życiu Spinozy uświadamia, że w ludzkim życiu wzniosłość miesza się z małością.

Portret Barucha Spinozy

Baruch Spinoza (1632–1677) – filozof niderlandzki pochodzenia żydowskiego; głosił teorię panteizmu, według której Bóg jest tożsamy z przyrodą, naturą i materią; Spinoza zajmował się również optyką, stąd szlifowanie soczewek.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Słownik

ironia

(gr. *eironeía* – przedstawianie, pozorowanie) – figura stylistyczna polegająca na celowym wprowadzeniu sprzeczności między dosłownym znaczeniem

komunikatu a intencją jego nadawcy; w języku mówionym sygnałem ironii może być intonacja głosu lub mimika osoby mówiącej; w języku pisany o ironii świadczy np. niespójność stylistyczna – stosowanie wyrazów nacechowanych patetycznie do nazywania zjawisk błahych czy kolokwializmów do mówienia o sprawach wzniosłych

moribundowie

liczba mnoga od moribunda – (łac. *moribundus*) – umierający, powodujący śmierć, śmiertelny

patetyczny

(gr. *pathetikós* – wywierający duże wrażenie) podniosły, uroczysty, pełen powagi lub przesadnie uroczysty, sztuczny

Prezentacja TED

Polecenie 1

Zapoznaj się z wykładem dr. hab. Andrzeja Franaszka i na jego podstawie wyjaśnij, jaka była rola poezji w Polsce lat 80. XX wieku.

Polecenie 2

Na podstawie wykładu wskaż, do jakich tradycji literackich nawiązuje Zbigniew Herbert wierszem *Prześłanie Pana Cogito*.

Film dostępny pod adresem </preview/resource/R1181JcwtuIZk>

Film dotyczący utworu "Przesłanie Pana Cogito" Herberta.

Film dostępny pod adresem </preview/resource/RUEVjuchsOZMz>

Film z nagraniem utworu Przesłanie Pana Cogito Zbigniewa Herberta.

Polecenie 3

Wysłuchaj nagrania. Odpowiedz na pytanie, na czym polega i z czego wynika, zdaniem poety, sens ludzkiego życia.

Polecenie 4

Scharakteryzuj na podstawie wiersza *Przesłanie Pana Cogito* system wartości Pana Cogito.

” Zbigniew Herbert

Przesłanie Pana Cogito

Idź dokąd poszli tamci do ciemnego kresu
po złote runo nicości twoją ostatnią nagrodę

idź wyprostowany wśród tych co na kolanach
wśród odwróconych plecami i obalonych w proch

ocalałeś nie po to aby żyć
masz mało czasu trzeba dać świadectwo

bądź odważny gdy rozum zawodzi bądź odważny
w ostatecznym rachunku jedynie to się liczy

a Gniew twój bezsilny niech będzie jak morze
ilekroć usłyszysz głos poniżonych i bitych

niech nie opuszcza ciebie twoja siostra Pogarda; dla szpiclów katów
tchórzy – oni wygrają
pójdą na twój pogrzeb i z ulgą rzucą grudę
a kornik napisze twój uładzony życiorys

i nie przebaczaj zaiste nie w twojej mocy przebaczać w imieniu tych
których zdradzono o świecie

strzeż się jednak dumy niepotrzebnej oglądaj w lustrze swą błazeńską
twarz powtarzaj: zostałem powołany – czyż nie było lepszych

strzeż się oschłości serca kochaj źródło zaranne ptaka o nieznanym
imieniu dąb zimowy

światło na murze splendor nieba
one nie potrzebują twego ciepłego oddechu
są po to aby mówić: nikt cię nie pocieszy

czuwaj – kiedy światło na górach daje znak – wstań i idź
dopóki krew obraca w piersi twoją ciemną gwiazdę

powtarzaj stare zaklęcia ludzkości bajki i legendy
bo tak zdobędziesz dobro którego nie zdobędziesz
powtarzaj wielkie słowa powtarzaj je z uporem
jak ci co szli przez pustynię i ginęli w piasku

a nagrodzą cię za to tym co mają pod ręką chłostą śmiechu
zabójstwem na śmietniku

idź bo tylko tak będziesz przyjęty do grona zimnych czaszek
do grona twoich przodków: [Gilgamesza Hektora Rolanda](#)
obrońców królestwa bez kresu i miasta popiołów

Bądź wierny Idź

Źródło: Zbigniew Herbert, *Przesłanie Pana Cogito*, [w:] *Wiersze zebrane*, oprac. R. Krynicki, Warszawa 2011, s. 247–249.

Sprawdź się

Tekst do ćwiczeń 1–4

” Stanisław Barańczak

Uciekinier z Utopii. O poezji Zbigniewa Herberta (fragmenty)

Warunkiem dotarcia do istotnego i kompletnego sensu przeważającej większości wierszy Herberta jest zgłębienie działających w nich mechanizmów ironii. To jednak nie wszystko. W wypadku tego właśnie, a nie innego poety wszelkie dociekania interpretacyjne nie na wiele się zdadzą, jeśli nie zastanowić się również nad dwiema dalszymi, a ściśle ze sobą powiązanymi kwestiami: funkcji oraz granic ironii. Podstawowym bowiem zagadnieniem każdego ironicznego moralizmu pozostaje ostateczne pytanie: w imię czego używa się ironii? Jeśli nie jest ona celem samym w sobie – jakie są jej funkcje? Lub też, inaczej rzecz ujmując: gdy dokonają się wszelkie ironiczne demaskacje – co ostaje się jako wartość niekwestionowana i nienaruszalna?

Parę słów najpierw o funkcjach ironii. Jest ich wiele – i większość z nich, ma się rozumieć, nie jest bynajmniej specyficznym wyróżnikiem poezji Herberta. Podobnie jak w dowolnej wypowiedzi potocznej czy tekście retorycznym, ironia [...] może służyć celom takim jak tuszowanie nadmiernego patosu czy wzruszenia (inaczej mówiąc samoobrona przed sentymentalizmem), unikanie nadmiernej kategoryczności sądu (samoobrona przed dydaktyzmem), obnażanie nierozwiązywalnych sprzeczności (samoobrona przed tendencyjnością) itp. W sensie jeszcze bardziej uniwersalnym ironia –

rozumiana jako porozumiewawczy sygnał „ironisty” w stronę „słuchacza” ponad głową „ofiary” – stanowić może wreszcie technikę pośredniego i dyskretnego odwoływania się do wspólnego z czytelnikiem systemu wartości.

Z tego ostatniego właśnie punktu widzenia ironia Herberta pozwala dostrzec, przynajmniej w części, swoją specyfikę. Niezmiernie istotne jest bowiem to, że w jego wierszach coraz to powraca – w rozmaitych wcieleniach – ten sam model układu ról pomiędzy „ironistą”, „słuchaczem” a „ofiara”: gdy dwaj pierwsi zaliczają się do słabszych, atakowana bronią ironii „ofiara” jest – z racji swojej pozycji społecznej, materialnej przewagi, psychicznej niewrażliwości – z reguły kimś „silniejszym”. Jedyłą ostoją „słabszych” są wartości, które „silniejszy” gwałci; jedyną bronią – skoro perswazja nie odniosłaby skutku, a prosty sarkazm zbyt łatwo zlekceważyć – pozostaje ironia.

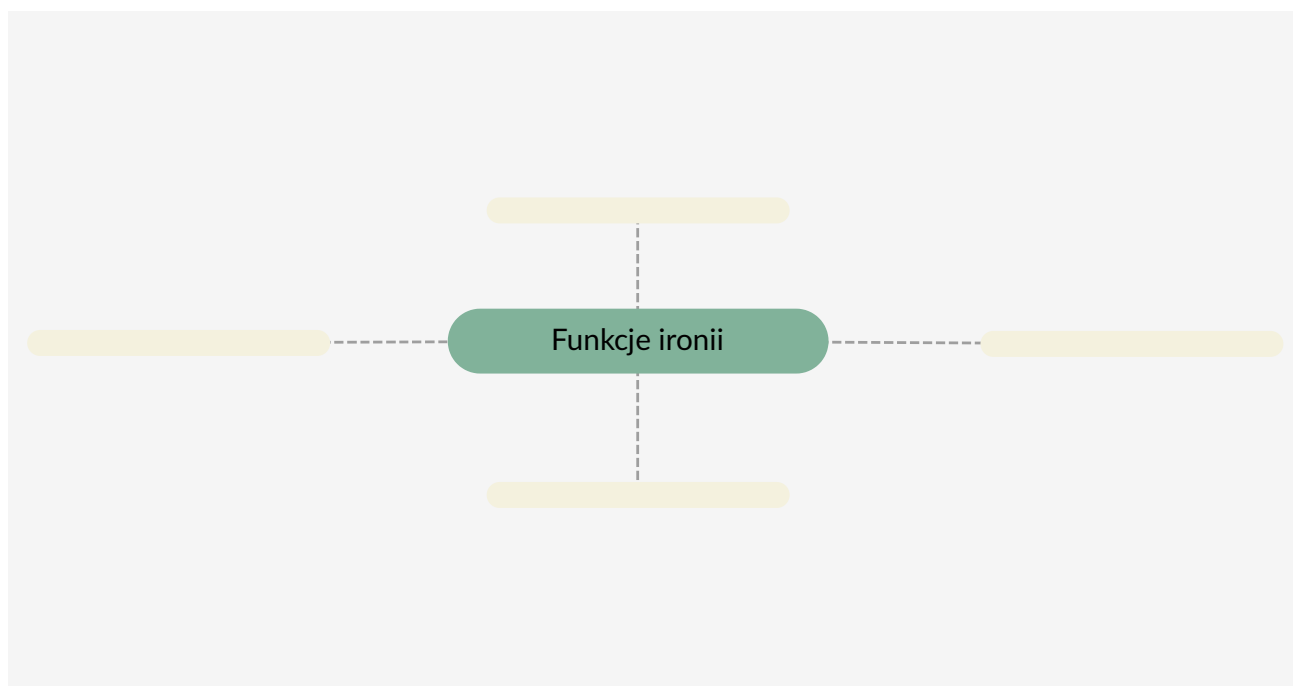
Źródło: Stanisław Barańczak, *Uciekinier z Utopii. O poezji Zbigniewa Herberta (fragmenty)*.

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Scharakteryzuj własnymi słowami wymienione przez Stanisława Barańczaka cztery funkcje ironii.

Ćwiczenie 2

Wyjaśnij metaforę zawartą w stwierdzeniu, że ironia to „porozumiewawczy sygnał «ironisty» w stronę «słuchacza» ponad głową «ofiary»”.

Ćwiczenie 3

Wyjaśnij, jakich wartości zdaniem Barańczaka broni Herbert za pomocą języka ironii.

Ćwiczenie 4

Wyjaśnij, dlaczego według Barańczaka ironia w poezji Herberta jest skuteczniejszą bronią niż perswazja i sarkazm.

Ćwiczenie 5

Język – narzędzie komunikacji czy wartość? Przedstaw argumenty.

Ćwiczenie 6

Co może symbolizować wędrówka, do której wzywa się w utworze *Przesłanie Pana Cogito* słowem „Idź”. Zaznacz trzy właściwe odpowiedzi.

- ☐ zmierzanie ku nicości
- ☐ podejmowanie otwartej walki z opresyjnym systemem władzy
- ☐ działanie dla dobra społeczeństwa
- ☐ podążanie śladem historycznych bohaterów
- ☐ wierność swoim przekonaniom
- ☐ życie z nieustanną wizją śmierci
- ☐ konsekwentne podejmowanie właściwych wyborów moralnych
- ☐ zachowanie wierność wobec wartości podstawowych

Ćwiczenie 7

Zaznacz kolorem zielonym synonimy słowa „wierność”, które wydają Ci się adekwatne do rozumienia tego określenia w poezji Herberta.

☐ zielony

staranność, precyzja, bezwzględność, pryncypialność, uczciwość, dokładność, bezkompromisowość, rzetelność, dosłowność, rygorystyczność, precyzyjność, wytrzymałość, stanowczość, stałość, szczegółowość, wiarygodność, drobiazgowość, niewolniczość, pedanteria

Ćwiczenie 8

Sformułuj własnymi słowami argumenty Pana Cogito przekonujące odbiorcę wiersza do wierności.

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Oparek

Przedmiot: Język polski

Temat: Pytania o wartości ocalające człowieka. Poezja Zbigniewa Herberta

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Kształcenie literackie i kulturowe.

1. Czytanie utworów literackich. Uczeń:

2) rozpoznaje konwencje literackie i określa ich cechy w utworach (fantastyczną, symboliczną, mimetyczną, realistyczną, naturalistyczną, groteskową);

4) rozpoznaje w tekście literackim środki wyrazu artystycznego poznane w szkole podstawowej oraz środki znaczeniowe: oksymoron, peryfrazę, eufonię, hiperbolę; leksykalne, w tym frazeologizmy; składniowe: antytezę, paralelizm, wyliczenie, epiforę, elipsę; wersyfikacyjne, w tym przerzutnię; określa ich funkcje;

5) interpretuje treści alegoryczne i symboliczne utworu literackiego;

6) rozpoznaje w tekstach literackich: ironię i autoironię, komizm, tragizm, humor, patos; określa ich funkcje w tekście i rozumie wartościujący charakter;

9) rozpoznaje tematykę i problematykę poznanych tekstów oraz jej związek z programami epoki literackiej, zjawiskami społecznymi, historycznymi, egzystencjalnymi i estetycznymi; poddaje ją refleksji;

15) wykorzystuje w interpretacji utworów literackich potrzebne konteksty, szczególnie kontekst historycznoliteracki, historyczny, polityczny, kulturowy, filozoficzny, biograficzny, mitologiczny, biblijny, egzystencjalny;

2. Odbiór tekstów kultury. Uczeń:

1) przetwarza i hierarchizuje informacje z tekstów, np. publicystycznych, popularnonaukowych, naukowych;

5) charakteryzuje główne prądy filozoficzne oraz określa ich wpływ na kulturę epoki;

6) odczytuje pozaliterackie teksty kultury, stosując kod właściwy w danej dziedzinie sztuki;

II. Kształcenie językowe.

2. Zróżnicowanie języka. Uczeń:

1) rozróżnia pojęcie stylu i stylizacji, rozumie ich znaczenie w tekście;

5) zna, rozumie i funkcjonalnie wykorzystuje biblizmy, mitologizmy, sentencje, przysłowia i aforyzmy obecne w polskim dziedzictwie kulturowym;

6) rozpoznaje rodzaje stylizacji (archaizacja, dialektyzacja, kolokwializacja, stylizacja środowiskowa, biblijna, mitologiczna itp.) oraz określa ich funkcje w tekście;

3. Komunikacja językowa i kultura języka. Uczeń:

3) rozpoznaje i określa funkcje tekstu (informatywną, poetycką, metajęzykową, ekspresywną, impresywną – w tym perswazyjną);

III. Tworzenie wypowiedzi.

1. Elementy retoryki. Uczeń:

1) formułuje tezy i argumenty w wypowiedzi ustnej i pisemnej przy użyciu odpowiednich konstrukcji składniowych;

4) wyjaśnia, w jaki sposób użyte środki retoryczne (np. pytania retoryczne, wyliczenia, wykrzyknienia, paralelizmy, powtórzenia, apostrofy, przerzutnie, inwersje) oddziałują na odbiorcę;

2. Mówienie i pisanie. Uczeń:

1) zgadza się z cudzymi poglądami lub polemizuje z nimi, rzeczowo uzasadniając własne zdanie;

11) stosuje zasady poprawności językowej i stylistycznej w tworzeniu własnego tekstu; potrafi weryfikować własne decyzje poprawnościowe;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje w zakresie wielojęzyczności;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Cele operacyjne. Uczeń:

- zrekonstruuje system wartości reprezentowany w poezji Zbigniewa Herberta;
- określi kontekst historyczny i polityczny wybranych utworów Herberta;
- odwołując się do poezji Herberta, wyjaśni na czym polega ocalająca rola wartości;
- rozpozna ironię w utworach Herberta i określisz jej funkcję.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;

- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg lekcji

Przed zajęciami:

1. Nauczyciel inicjuje rozmowę na temat roli poezji – stawia pytania, czy poprzez poezję można bronić uniwersalnego systemu wartości, czy jest to zadaniem poety, czy i w jakich warunkach poezja powinna być zaangażowana politycznie.
2. Nauczyciel naprowadza uczniów na temat lekcji, przywołując postać Herberta – „księcia niezłomnego polskiej poezji”.

Faza wprowadzająca:

1. Nauczyciel robi krótkie wprowadzenie na temat epoki, w której rozwinęła się twórczość Herberta – moralisty. Nauczyciel zachęca uczniów do rozmowy na temat opresji systemu totalitarnego i związanego z nim zagrożenia dla systemu wartości oraz konsekwencji wyborów moralnych jednostki.
2. Nauczyciel udostępnia uczniom e-materiał i wprowadza ich w temat lekcji, nawiązując do prezentacji. Nauczyciel wraz uczniami ustala cele zajęć i kryteria sukcesu.

Faza realizacyjna:

1. Uczniowie indywidualnie zapoznają się z treścią sekcji „Przeczytaj”.
2. Nauczyciel prosi jedną osobę o podsumowanie treści sekcji „Przeczytaj” – zaprezentowanie sylwetki Herberta jako moralisty w odniesieniu do przywołanych w tekście utworów lub ich fragmentów.
3. Uczniowie przechodzą do sekcji „Film” i zapoznają się z materiałem.
4. Uczniowie wykonują polecenia 1 i 2. Wybrane osoby prezentują odpowiedzi, a nauczyciel ocenia i komentuje, inni uczniowie uzupełniają.
5. Uczniowie przechodzą do sekcji „Sprawdź się” i wykonują ćwiczenia 1-8. Wybrane osoby prezentują odpowiedzi, a nauczyciel ocenia i komentuje, inni uczniowie uzupełniają. Przy ćwiczeniu 8 nauczyciel może poprosić kilka osób o odczytanie swojej listy nakazów moralnych (w odniesieniu do utworu *Przesłanie Pana Cogito*).

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel zadaje pytania podsumowujące: Jakie wartości według Herberta niosą człowiekowi ocalenie i na czym polega ich moc ocalająca? Chętne osoby udzielają odpowiedzi, a nauczyciel komentuje.
2. Nauczyciel prosi wybraną osobę o wypowiedź na temat: Na czym polega ocalająca moc poezji Herberta. Pozostali uczniowie uzupełniają, a nauczyciel komentuje.
3. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji i inicjuje krótką rozmowę na temat spełnienia kryteriów sukcesu.

Praca domowa

Przeczytaj i zinterpretuj wiersz Herberta *Pan Cogito o postawie wyprostowanej*.

Materiały pomocnicze:

- <https://culture.pl/pl/tworca/zbigniew-herbert>
- file:///C:/Users/Ania/Downloads/Konteksty%20Kultury_1_2018_-_2_herbert_krotka_historia.pdf

Wskazówki metodyczne

- Uczniowie mogą przed lekcją zapoznać się z multimediami z sekcji „Prezentacja TED”, aby aktywnie uczestniczyć w zajęciach i pogłębiać swoją wiedzę.